

Kernopgave Identiteit

Nienke de Vet
G-4E
Katholiek Pabo
Willie van Pelt - Hilverda
Versie 2
14-06-2013

Inhoudsopgave

Voorwoord	blz.	3
Inleiding	blz.	4
Hoofdstuk 1: De ervaring	blz.	6
1.1 <i>Welke ervaring heeft mij geraakt?</i>		6
1.2 <i>De onderzoeksvraag</i>		6
Hoofdstuk 2: De theorie	blz.	7
2.1 <i>Levensbeschouwelijk perspectief</i>		7
2.2 <i>Maatschappelijk perspectief</i>		8
2.3 <i>Pedagogisch perspectief</i>		8
2.4 <i>Psychologisch perspectief</i>		9
2.5 <i>Perspectief vanuit een christelijk verhaal</i>		10
Hoofdstuk 3: Reflectie en conclusie theoretisch deel	blz.	12
3.1 <i>Reflectie</i>		12
3.2 <i>Conclusie</i>		12
Hoofdstuk 4: De activiteiten	blz.	14
Hoofdstuk 5: Reflectie onderzoek	blz.	20
Literatuurlijst	blz.	22
Bijlagen	blz.	23

Voorwoord

Het is van belang dat een leraar zich ervan bewust is dat de keuzes die zij maakt meeklinken met wat zij persoonlijke waardevol vindt.

Door het open en kritisch overdenken van mijn onderwijswaarden en -idealen word ik als leraar mij bewust van wie ik ben en waar ik voor staat als persoon en als leraar. Met andere woorden: door op zoek te gaan naar wat ik belangrijk in het leven vind, vorm ik als leraar mijn professionele identiteit. Door kritisch naar mezelf te kijken, kom ik erachter wat mij als leraar drijft om te handelen zoals ik nu handel. Dit onderzoek helpt mij om dit voor elkaar te krijgen.

Dit onderzoek heeft als thema 'omgaan met de dood', vooral hoe kinderen hier mee om gaan. Ik bekijk dit thema vanuit mezelf, maar ook vanuit mijn rol als leerkracht. Het is gebaseerd op een ervaring met uiteindelijk de uitwerking naar de praktijk toe.

Ik ben benieuwd hoe christenen over dit thema denken en of dit bij mezelf past. Daarnaast hoop ik te leren hoe ik met kinderen zulke zware onderwerpen moet bespreken.

Inleiding

Wie ben ik als leraar?

Ik als leraar ben medeverantwoordelijk voor de opvoeding van het kind dat bij mij in de klas zit. Ik probeer de kinderen normen en waarden bij te brengen en begeleid ze om op cognitief gebied zich goed te kunnen ontwikkelen. Het is mijn taak om de kinderen klaar te stomen voor de maatschappij. Maar de ouders blijven in mijn ogen de hoofdopvoeders. Het is dus belangrijk dat kinderen thuis ook normen en waarden mee krijgen en dat ze geprikkeld worden om zich thuis ook te kunnen ontwikkelen. Zo zorg ik er samen met de ouders voor dat het kind later succesvol kan zijn in de samenleving.

Het allerbelangrijkste in mijn klas is dat ieder kind zich veilig voelt. Als een kind zich namelijk niet veilig voelt, zal het ook belemmerd worden in de ontwikkeling. Kinderen voelen zich veilig als er respect voor elkaar is. Er wordt naar elkaar geluisterd en kinderen leren om aan te geven hoe ze zich voelen op een bepaald moment. Zo kan iedereen met elkaars gevoelens en emoties rekening houden, zodat er een veilig klimaat ontstaat in de klas. Ik als leraar waarborg dit klimaat. Dit doe ik door er regels aan te koppelen met de bijbehorende consequenties.

Mijn grootste inspiratie als leraar zijn zeker weten de kinderen. Ik vind het heerlijk om te zien hoe de kinderen zich ontwikkelen en dat ik ze kan blijven uitdagen. Als ik zie dat een kind met plezier naar school gaat, doet mij dat goed. Het is ook fijn om te zien hoe trots kinderen soms op hun eigen werk zijn. Ook dat geeft mijn voldoening.

Daarnaast zijn medecollega's ook een inspiratie voor mij. Het is fijn om elkaars ervaringen uit te wisselen en hier beiden iets uit te halen. Zo kom je op nieuwe ideeën om te handelen in jouw eigen klas.

Ook mijn eigen ervaringen en leefomgeving zijn een inspiratie. Als ik bepaalde dingen meemaak of zie die indruk op mij maken, kan ik direct of indirect gebruiken in mijn onderwijs. Zeker als je in thema's werkt! Zo probeer je de kinderen ook te prikkelen en te motiveren.

Als ik mezelf zou moeten beschrijven als leraar, zou ik zeggen dat ik een lieve en rustige juffrouw ben die goed naar je kunt luisteren. Ik vind het belangrijk dat kinderen hun verhaal bij mij kwijt kunnen en zich veilig voelen, zowel bij mij als ik de klas. Af en toe kan ik een beetje gek doen en ik ben vaak wel in voor spontane acties. Mijn stem is een krachtig instrument die ik natuurlijk veel gebruik.

Waar sta ik op het gebied van levensbeschouwing?

Mijn levensbeschouwelijke keuze heeft in zekere zin ook een rol in mijn doen en laten als leraar. Vanuit thuis heb ik de katholieke opvoeding mee gekregen. Ik ben gedoopt, heb mijn communie gedaan en ben gevormd. Het is niet dat wij thuis sterk in God geloven en vaak naar de kerk gingen, maar mijn ouders hebben de normen en waarden uit de Bijbel wel overgenomen.

Ook heb ik op een katholieke basisschool gezeten. Daar werd aandacht besteed aan de feestdagen van het christendom en werden er met regelmaat Bijbelverhalen voorgelezen. Deze Bijbelverhalen werden dan vaak besproken in de klas om uit te leggen hoe er met elkaar omgegaan moest worden en wat goed en slecht was.

Nu gebruik ik de Bijbelverhalen als inspiratie. Ik vind het mooie verhalen om voor te lezen aan de kinderen en om er een les uit te halen. Verder ben ik zelf niet gelovig. Ik geloof niet echt in een God, maar ik denk wel dat er nog iets is na de dood. Toch staat mijn levensvisie wel redelijk dicht bij de normen en waarden van het christendom. Het is dus geen leidraad in mijn leven, maar zeker wel een inspiratie.

Welke doelen wil ik dit jaar bereiken, met de nadruk op het levensbeschouwelijk gebied?

Mijn leerdoelen op levensbeschouwelijk vlak zijn:

- ✓ Ik wil erachter komen wat mij als leraar drijft om te handelen zoals ik handel.
- ✓ Ik wil leren hoe ik levensbeschouwing op een interessante manier kan aanbieden aan de leerlingen, zodat de betrokkenheid vergroot gaat worden.

Hoofdstuk 1: De ervaring.

1.1 Welke ervaring heeft mij geraakt?

Twee jaar geleden is er een jongetje van nog net geen 3 jaar overleden aan een hersentumor. Het was het buurjongetje van mijn beste vriendin. Zij was erg close met hem en beschouwde hem als familie. Ik heb het ziektebed vanaf een afstandje meegemaakt door de verhalen die mijn vriendin aan mij vertelde. Toch kende ik het jongetje en zijn familie niet persoonlijk, maar het verhaal greep me natuurlijk wel aan.

Het bericht van zijn overlijden hebben we ook op een rotmoment moeten ontvangen. Hij was overleden toen mijn beste vriendin en ik op vakantie waren. Onze families hebben het pas verteld toen wij terug waren, omdat ze onze vakanties niet wilden verpesten. Het was dus een enorme domper na een fantastische tijd.

Ik heb toen mijn vriendin veel gesteund. Ze was er kapot van en vroeg mij daarom ook om mee te gaan naar zijn crematie, zodat ze het gevoel had dat ze er niet alleen voor stond. Natuurlijk heb ik dat gedaan.

Die dag heeft me heel erg aangegrepen. Ook al kende ik dat jongetje niet goed, ik had er veel verdriet van. Ik voelde met zijn familie en vrienden mee en natuurlijk met mijn vriendinnetje. Ik heb nog nooit zoveel verdriet gehad over het overlijden van een persoon die verder van mij af stond. Maar doordat ik alle verhalen heb meegekregen tijdens zijn ziektebed, voelde het wel alsof ik hem kende.

Er zijn nu twee jaren verstreken sinds zijn overlijden, maar ik denk met regelmaat nog aan hem terug. Het is zo oneerlijk dat zo'n klein jongetje van zijn familie word afgepakt...

1.2 De onderzoeksvraag

Als ik naar deze ervaring kijk, komt de volgende onderzoeksvraag naar voren:

“Hoe kan ik als leraar de kinderen begeleiden in het verlies van een dierbare?”

Deze onderzoeksvraag roept verschillende deelvragen bij mij op, vanuit verschillende perspectieven gezien:

Levensbeschouwelijk perspectief

Wat is de visie van christenen op de dood?

Welke rituelen hebben christenen rond de dood?

Maatschappelijk perspectief

Hoe gaat de maatschappij om met de dood?

Pedagogisch perspectief

Op welke manieren kan ik een kind begeleiden tijdens het rouwen?

Waar moet ik rekening houden bij de rouwverwerking van kinderen?

Psychologisch perspectief

Welke stadia van rouwverwerking zijn er?

Wat is bekend over het rouwen bij kinderen?

In de volgende hoofdstukken wordt er antwoord gegeven op al deze vragen. Vanuit deze inzichten worden er lessen ontworpen voor de praktijk.

Hoofdstuk 2: De theorie

2.1 Levensbeschouwelijk perspectief

Wat is de visie van christenen op de dood?

Christenen geloven dat als een goed mens sterft zijn ziel naar de hemel gaat en daar verder leeft bij God. Dit eeuwige leven wordt uitgebeeld met de symbolen van een anker, het feestmaal en de pauze. Wie niet Gods weg volgt, wacht eeuwige verdoemenis in het vuur van de hel. Dit houdt in dat als je niet volgens de levenswijze van God hebt geleefd, je na de dood voor altijd een helse straf krijgt in de hel. De kern van het geloof in een leven na de dood is dus het geloof in Gods goedheid en rechtvaardigheid (Schepper, 2006).

Toch geloven niet alle christenen in de helse verdoemenis. Sommige christenen geloven namelijk dat Gods liefde oneindig is voor de schepselen die Hij zelf geschapen heeft. Daarom kunnen zijn schepselen niet voor eeuwig verloren gaan en gestraft worden (Dudde, 2001-2012).

Ikzelf geloof niet in het eeuwige leven, maar ik geloof niet dat zielen van mensen weg gaan. Voor mijn gevoel klopt het dat die bij je in de buurt blijven en je in de gaten houden. Dat je de aanwezigheid van hen kan voelen. Er is dus iets, maar ik kan het nog niet helemaal plaatsen en verklaren.

Voor christenen is het rijk van God er nu al. Het eeuwige leven is nu al begonnen: wie leeft in de geest van Jezus en zoals Hij het bedoeld heeft, heeft nu al eeuwig leven omdat hij deelt in het goddelijk leven. Sommige christenen geloven zelfs in reïncarnatie: ieder wezen wordt steeds opnieuw geboren in een andere gedaante, mens of dier. Zij beleven dit als een nieuwe vorm van het christelijk geloof in leven na de dood (Schepper, 2006). Reïncarnatie is iets wat ik graag zou willen geloven, omdat het een mooi beeld is dat jouw ziel nooit vergaat en terugkomt op aarde. Maar ik geloof er niet echt in.

De oude beelden van hel en hemel zijn bij de christenen van tegenwoordig vervaagd en niet zo sterk meer als dat ze vroeger waren. Het wordt nu meer als verbeelding gezien. Het vagevuur werd gezien als een tussenstadium van zuiverend vuur voor diegenen die nog niet voldeden aan de eisen om tot de volledige zaligheid van de hemel toegelaten te worden. Met andere woorden: het vagevuur kon ervoor zorgen als je kleine fouten in het leven had gemaakt dat deze dan kwijtgescholden werden en je toch naar de hemel kon gaan in plaats van de hel. Dat idee is nagenoeg helemaal verdwenen (Schepper, 2006). Het beeld van hemel en aarde geloofde ik vroeger als kind met mijn levendige fantasie nog wel, maar later is dat geloof bij mij verdwenen. Dat komt denk ik ook omdat ik heel erg heb: eerst zien, dan geloven. Ik houd me meer vast aan de wetenschap en wat bewezen is dan dat ik mijn fantasie nog gebruik.

Het komt erop neer dat vroeger de christenen erg vasthielden aan de Bijbel. Volgens hen waren de hemel en de hel dus ook een feit. Maar tegenwoordig worden de christenen kritischer. Zij zijn op zoek naar een weg om de opvattingen van de Bijbel te verenigen met de wereld van nu. Elke opvatting zal dus ook voor iedere christenen anders zijn, want je kunt het op veel verschillende manieren interpreteren. Een algemene opvatting is dus moeilijk vast te stellen

Welke rituelen hebben christenen rond de dood?

Bij de christenen nemen ze afscheid in een speciale dienst. Meestal wordt dan de eucharistie gevierd in aanwezigheid van het stoffelijk overschot. In de begrafenisdienst worden mooie woorden en dank uitgesproken over het leven van de overledene, maar voor veel christenen is het vooral de hoop op eeuwig leven bij God (Schepper, 2006).

Vroeger kozen christenen nadrukkelijk voor een begrafenis in de aarde, als teken voor terugkeer van de mens in de schoot van God en voor de hoop op opstanding. Tegenwoordig wordt een crematie ook geaccepteerd (Schepper, 2006).

Regelmatig zie je ook dat er een avondwake wordt gehouden op de avond vóór de begrafenis of crematie. Dan wordt er gebeden voor het zielenheil (het geluk van de onsterfelijke ziel) van de overledene. Een avondwake wordt niet gehouden op christelijke feestdagen en kan zowel strikt formeel als naar eigen invulling zijn (Schepper, 2006).

De rituelen van de christenen bij de dood vind ik erg mooi en is ook mijn manier van afscheid nemen. Ik vind het prettig om samen met anderen herinneringen te delen van de overledenen en om daar over te praten.

2.2 Maatschappelijk perspectief

Hoe gaat de maatschappij om met de dood?

Onze maatschappij bestaat uit veel verschillende geloven, dus ook uit veel verschillende opvattingen over leven en dood. Zo heb je bijvoorbeeld het christendom, Jodendom en de Islam.

Het Jodendom lijkt erg veel op het christendom qua rituelen en denkwijzen. Ook zij begraven of cremieren de overledenen. In tegenstelling tot het christendom speculeert het Jodendom niet over wat er na de dood gebeurt met de overledene. Dat is iets wat het terrein van God is.

Naast het Jodendom heeft de Islam ook een grote groep volgelingen in Nederland. Sommige moslims vinden het belangrijk dat de overledene met het gezicht naar Mekka ligt. Het lichaam wordt ritueel gewassen door familie of mensen van de moskee en daarna in een lijkwade gewikkeld. Dan wordt het lichaam zo snel mogelijk begraven. In tegenstelling tot het christendom sturen de moslims geen rouwbrieven naar elkaar. Zij vinden het gebruikelijk en gewenst dat je uit jezelf komt naar de plechtigheid.

Als ik naar mijn eigen omgeving kijk, zie ik vooral veel mensen die in het christendom geloven of opvattingen hebben die daaruit voort stromen. Ook zijn begrafenissen en crematies de twee opties waaruit de mensen kiezen om afscheid te nemen als er iemand overlijdt.

2.3 Pedagogisch perspectief

Op welke manieren kan ik een kind begeleiden tijdens het rouwen?

Om een kind te begeleiden, moet je een kind begrijpen en weten waar hij staat in zijn ontwikkeling. Er bestaan grote verschillen tussen kinderen als het gaat om rouwen en daar moet ik als leerkracht rekening mee houden. De wijze waarop kinderen iets proberen te begrijpen van dood en rouw hangt samen met de cognitieve, emotionele en fysieke fase van hun ontwikkeling. Ook speelt leeftijd een rol. (Herbert, 1999).

Er zijn verschillende manieren wat leerkrachten kunnen bieden in zo'n situatie:

- ✓ Tijd om te praten.
- ✓ Een vertrouwensrelatie waarin het kind wordt gehoord en gesteund.
- ✓ Begrip als het kind verstrooid of stil is of moet huilen.
- ✓ Een gevoel van waardering en 'normaal' te zijn als het kind zich geïsoleerd en anders voelt.
- ✓ Praktische steun, bijvoorbeeld bij leermoeilijkheden. (Herbert, 1999).

Waar moet ik rekening houden bij de rouwverwerking van kinderen?

Tijdens de rouwverwerking bij kinderen zijn er verschillende problemen die ik als leerkracht tegen kan komen.

Zo hebben jonge kinderen moeite met herinneringen ophalen. Vaak weten ze niet eens precies te vertellen wat ze in het weekend gedaan hebben. Maar fotoalbums zouden daarbij kunnen helpen. Ook kunnen kinderen zich moeilijk voorstellen dat de overleden persoon er niet meer is bij bepaalde gebeurtenissen en zijn dus niet voorbereid op de sterke emoties die dit soort gebeurtenissen kunnen opwekken. Daarnaast maakt hun egocentrisme dat ze soms zichzelf de schuld geven van de dood. Vaak fantaseren ze dat ze weer met de overleden persoon samen zijn of willen ze zelf doodgaan, zodat ze bij hen kunnen zijn. Illusies over de overleden persoon komen ook nogal eens voor. Kinderen denken dan de overledenen echt gezien te hebben, terwijl dat niet zo kan zijn of zijn er van

overtuigd dat hij of zij nog steeds leeft. Als kinderen 'de dood' naspelen, kan dat voor ons ongevoelig overkomen, omdat wij ons niet bewust zijn van de functies van het spel. De concentratie op school zal ook zeker minder zijn en ze zijn bang om een andere persoon ook te verliezen. (Herbert, 1999).

Hoe kinderen op het nieuws van de dood reageren, is natuurlijk ook heel verschillend. Als leerkracht is het belangrijk om op de hoogte te zijn van deze emotionele reacties. Dit kan o.a. zijn: (Herbert, 1999)

- ✓ schok en ontkenning
- ✓ woede
- ✓ schuldgevoel
- ✓ jaloezie
- ✓ verdriet / eenzaamheid
- ✓ grote angst
- ✓ terugtrekking
- ✓ vastklampen
- ✓ veel huilen
- ✓ opvallend agressief gedrag
- ✓ slaap-, eet- of zindelijkheidsstoornissen

Dit zijn ook reacties die ik herken bij kinderen. Als bijv. een oma erg ziek is, willen ze graag komen knuffelen en moeten zo nu en dan huilen op school.

2.4 Psychologisch perspectief

Welke stadia van verdriet zijn er?

Het is logisch dat kinderen verdrietig zijn bij het verlies van een geliefd persoon. Het is daarom als leerkracht prettig om te weten welke reacties je bij kinderen kunt verwachten bij het verlies. Ons verdriet is persoonlijk en het wil daarom niet zeggen dat deze stadia van verdriet bij iedereen opgaat. Deze stadia zijn een proces waarbij we leren om met het verlies om te gaan (Kübler-Ross & Kessler, 2006).

1. Ontkenning

Eerst klampt het kind zich vast aan de hoop of de gedachte dat de overledenen persoon ieder moment weer de kamer kan binnen lopen. Ze kunnen het niet bevatten wat er is gebeurd. De eerste reactie is vaak schrik of verdooving. Het besef kan pas komen als kinderen het lichaam van de overledenen hebben gezien. Naarmate kinderen het meer gaan begrijpen wat er is gebeurd, komen ook meer gevoelens naar boven (Kübler-Ross & Kessler, 2006).

Dit vind ik ook heel logisch, want ikzelf moet dingen ook eerst begrijpen om mijn emoties een plekje te geven en mee om te gaan.

2. Woede

Daarna komt de woede en die kent vele verschijningsvormen: het kind kan boos zijn op zichzelf of op een ander. De woede hoeft niet logisch of terecht te zijn. Gevoelens kunnen in deze periode heftiger dan anders zijn. Onder de woede zit pijn. Het is belangrijk dat het kind de kans heeft om deze woede te uiten (Kübler-Ross & Kessler, 2006).

Ook dit is voor mij erg herkenbaar: eerst komt de woede, dan het verdriet. Niet per se in situaties met de dood, maar bijv. ook bij ruzies of relatiebreuken.

3. Marchanderen

Vervolgens wil het kind dat het leven weer wordt zoals het was. Dit gaat vaak gepaard met schuldgevoelens, want vaak komen de woorden 'stel dat' en 'als' terug. Het marchanderen kan het kind soms helpen om van het ene naar het andere stadium te kunnen (Kübler-Ross & Kessler, 2006). Fantaseren over hoe het zou zijn voor de gebeurtenis is iets wat ik ook vaak doe, maar eigenlijk maak ik mezelf daar alleen maar 'gek' mee.

4. Depressie

Na marchanderen komen de gevoelens van leegte en het verdriet gaat dan dieper. Het voelt voor het kind alsof deze depressie eeuwig zal duren en hij/zij zal zich terugtrekken. Dit is een natuurlijke reactie: het zenuwstelsel van het kind wordt afgesloten om hem te beschermen en hem de tijd te gunnen om zich aan te passen aan de nieuwe situatie (Kübler-Ross & Kessler, 2006). Het woord depressie vind ik heel zwaar klinken, maar de uitleg van dit stadium is wel herkenbaar. Soms voel ik emoties alsof ze nooit meer weg zullen gaan en dat de pijn altijd zo intens zal blijven.

5. Aanvaarding

Tot slot accepteert het kind dat de realiteit echt zo is en niet zal veranderen. Dit is de fase waarin het helen en de aanpassing beginnen aan te slaan. Ikzelf merk dat dit veel tijd nodig heeft voordat ik het echt helemaal kunt accepteren.

De stadia volgen elkaar niet op in een keurige, overzichtelijke reeks. Het kan best zijn dat het kind eerst het ene stadium voelt, dan het andere, en dat hij weer terug gaat naar de eerste (Kübler-Ross & Kessler, 2006).

Wat is bekend over het rouwen bij kinderen?

Bij het rouwen, ontbreekt vaak bij kinderen de woorden die bij hun emoties passen. Ze weten niet goed hoe ze hun gevoel moeten verwoorden en ook niet hoe ze de levensgebeurtenis een plekje moeten geven. Tegen kinderen kan van tevoren het beste gezegd worden dat het oké is om allerlei gemengde gevoelens te hebben. Kinderen hebben behoefte om te praten over de overledene en volwassenen zullen hierin de eerste stap moeten zetten om een gesprek te beginnen.

Kinderen nemen woorden letterlijk, dus wij als volwassenen moeten concreet blijven en niet raar opkijken van hun vragen. Kinderen hebben nog een ruime fantasie, waardoor ze in onze ogen gekke vragen stellen (Kübler-Ross & Kessler, 2006). Ik vind dat je ook eerlijk tegen kinderen moet zijn over wat er allemaal gebeurt, zodat zij het op hun niveau beter zullen begrijpen en het dan ook beter een plekje kunnen geven.

2.5 Perspectief vanuit een christelijk verhaal

Ik heb gekozen voor het verhaal van Lucas 24:13-35. Dit verhaal gaat over twee leerlingen van Jezus die bedroefd zijn over de dood van hem. Ze komen een man tegen die wil weten waarom ze zo bedroefd zijn. De leerlingen vertellen alles over Jezus. De man moedigt hun aan om niet te blijven rouwen, maar om Jezus' verhaal te verspreiden. Aan het eind van het verhaal komen de mannen erachter dat die vreemde man die hen advies gaf Jezus wel eens zou kunnen zijn..!

Mijn analyse van het verhaal

De opvatting die ik uit het verhaal haal, is dat als iemand overlijdt hij of zij altijd zal voortleven in je hart. Ook blijft de geliefde die overleden is 'leven' door bepaalde dingen te blijven doen die je met die persoon altijd deed. Dat vind ik een mooi symbool. Het verhaal laat zien dat het ook oké is om over de overledenen te blijven praten en hem/haar zo in leven te laten. Dit sluit aan naar wat ik eerder in de literatuur heb gelezen, namelijk dat het goed is om veel over de situatie te praten.

Ik neem Bijbelverhalen nooit letterlijk, maar figuurlijk. Ik geloof zelf dus ook niet dat deze verhalen echt gebeurd zijn, maar ik vind wel dat ze mooie boodschappen meegeven aan ons. Het geeft een aanleiding om met kinderen over bepaalde onderwerpen in gesprek te gaan.

Nieuwe inzichten

Ikzelf geloof niet in een leven na de dood, maar doordat ik dit verhaal een paar keer heb gelezen, besef ik nu dat ik daar toch een klein beetje in geloof. Als je namelijk vaak over iemand praat of nog steeds dezelfde dingen doet als die je met de overleden persoon ook deed, leeft die persoon als het ware nog steeds voort. Als je het op die manier kijkt, geloof ik dus wel in een leven na de dood. De

overledenen zal nooit uit je leven verdwijnen, omdat je er met regelmaat aan terug denkt en zo blijft hij of zij toch een klein beetje voortleven. Voordat ik dit verhaal las, had ik er nog nooit op deze manier tegenaan gekeken.

Analyse van een ander

Nico ter Linde probeert in zijn kinderbijbel duidelijk te maken dat de verhalen uit de Bijbel wel waar zijn, maar niet echt gebeurd. Om deze boodschap over te brengen, gebruikt hij de constructie van de typologie vertelling. Typologie betekent dat iets of iemand een beeld ergens van is. Dit is een manier van schrijven waarbij een kader wordt gepresenteerd zodat de Bijbelverhalen met een zekere afstand kunnen worden verteld. Op deze manier probeert Ter Linden de moralistische toon te vermijden die kinderbijbels in zijn ogen eigenlijk altijd hebben.

Hoofdstuk 3: Reflectie en conclusie theoretisch deel

3.1 Reflectie:

Welke inzichten heeft dit onderzoek mij bijgebracht? Wat betekent dit voor de praktijk?

Dit onderzoek heeft mij vooral inzicht gegeven in hoe kinderen met de dood omgaan en hoe ik daar als leerkracht zijnde in kan ondersteunen. Ik vind het belangrijk dat hier aandacht aan wordt besteed op school als leerlingen aangeven daar behoefte aan hebben. Ook leert het hun om over gevoelens te praten, zodat ze elkaar beter gaan begrijpen.

Ik vind dat ik in de praktijk rekening houd met de manier van rouwverwerking bij kinderen. Daarbij is het belangrijk om veel met het kind te praten, een vertrouwensband te creëren, begrip te tonen, gevoel van waardering te geven en om praktische steun te bieden. Daarbij vind ik het ook handig om de vijf stadia van verdriet te kennen, zodat ik bepaalt gedrag kan herkennen en hierop kan inspelen.

Wat verwondert of verbijstert mij?

Tijdens dit onderzoek heb ik niet echt een moment gehad dat mij iets verbijsterde of verwonderde. Ik ben bijvoorbeeld katholiek opgevoed en weet al aardig wat over het christendom. Daarnaast klinkt voor mij de theorie over rouwverwerking bij kinderen heel logisch, dus er zijn geen dingen die mij echt verwonderde.

Wat inspireert mij of zet me aan het denken?

Ik heb vroeger altijd hard geroepen dat ik nergens in geloofde, maar nu ik steeds meer met het katholieke geloof in aanraking kom, merk ik dat ik veel normen en waarden heb die je aan dit geloof kunt koppelen. Ik geloof zeker niet in een God en Jezus, maar de verhalen van hen en de verhalen uit de Bijbel gaan je soms wel aan het denken zetten. Voor mij ligt er vaak een achterliggende wijsheid of gedachte achter die mij kan helpen met mijn eigen problemen.

Vind ik het waardevol, goed en rechtvaardig?

Dit onderzoek vind ik waardevol, omdat ik me vaardiger ga voelen in het begeleiden van praten over gevoelens. Ik durf nu open te zijn en ik weet nu beter hoe kinderen kunnen denken. Daarnaast kom ik nu steeds meer achter wat ik zelf als persoon belangrijk vind in het leven en ook in mijn rol als leerkracht.

Wat vind ik belangrijk voor mijn handelen?

De sociaal- emotionele ontwikkeling kan doorgetrokken worden in de levensbeschouwelijke ontwikkeling. Je persoonlijke levensbeschouwing heeft te maken met hoe jij in het leven staat. In de praktijk betekent dit dat ik in gesprek moet gaan met de kinderen over hun gevoelens. Door verschillende activiteiten aan te bieden wil ik de kinderen leren om hun gevoelens onder woorden te brengen, zodat anderen hen kunnen helpen en begeleiden in verdrietige tijden.

3.2 Conclusie

Algemene doelstelling

De leerlingen leren verschillende emoties te herkennen en kunnen deze benoemen.

De leerlingen leren praten over hun gevoelens.

De leerlingen kunnen benoemen welke emotie bij een verhaal past.

Toelichting doelstellingen:

Ik heb voor deze doelstellingen gekozen, omdat ik in de theorie gevonden heb dat het belangrijk is om kinderen te laten praten over gevoelens, niet alleen bij een ervaring met de dood.

Nog een reden om het breder te trekken dan alleen de gevoelens die bij de dood opkomen, is omdat ik het onderwerp niet te zwaar wil maken voor de leerlingen. Ik wil zowel fijne als minder fijne gevoelens bespreken met hen.

Activiteiten

Ik zal vooral de werkvormen 'verhalen' en 'spel' gaan gebruiken in mijn activiteiten. Ik denk door verhalen te vertellen en kinderen zelf te laten ervaren welke emoties daarbij komen kijken, ze de emoties het beste kunnen begrijpen en mee om leren gaan.

Ik wil verhalen gaan gebruiken die een situatie voorleggen waarin iets gebeurd. De vraag die de kinderen dan moeten beantwoorden luid: Hoe zou jij je voelen als dit bij jou gebeurd? Hoe zou je deze situatie oplossen? Zulke verhalen zijn op internet te vinden of in methodes van sofatrainingen. Het zouden ook Bijbelverhalen kunnen zijn. Hierin wil ik een afwisseling maken.

De spelvormen en werkvormen die ik daarbij kan gebruiken, zijn:

- ✓ Het verhaal naspelen:
Kinderen krijgen een rol toegewezen en gaan het verhaal naspelen. Hoe het verhaal af moet lopen volgens hen laten ze dan ook zien. Daarna worden daar vragen over gesteld aan de rest van de groep, zoals: Welke emoties heb je gezien? Wat vind je van het einde?
- ✓ Emotie kiezen:
In de klas/ het speellokaal liggen afbeeldingen van verschillende emoties. De leerkracht verteld een heel kort verhaaltje en de kinderen moeten kiezen welke emotie ze daarbij vinden passen. Bij die emotie gaan ze staan en de leerkracht stelt daar vragen over waarom ze die gekozen hebben.
- ✓ Kringgesprek:
Na een verteld verhaal ga ik daarover met de kinderen in gesprek. Hoe zou jij je voelen? Wat vind je van het verhaal? Hoe zou jij willen dat het afloopt? Etc.
- ✓ Emoties tekenen:
Na het vertelde verhaal krijgen de kinderen een blad waarop ze mogen tekenen hoe zij zich voelen bij dit verhaal. Als evaluatie laten een paar kinderen hun tekening zien. Eerst raadt de klas de emotie en daarna praten we daarover.

Hoofdstuk 4: De activiteiten

In de vorige paragraaf staat kort beschreven welke activiteiten ik wil gaan inzetten om kinderen over hun emoties te laten praten. In dit hoofdstuk worden de activiteiten gedetailleerder beschreven en hierop wordt gereflecteerd.

Bij mijn theorie staat de dood en de omgang hiermee centraal. Om dit onderwerp niet te zwaar te maken voor de kinderen, heb ik ervoor gekozen om dit breder door te trekken door verschillende gevoelens en emoties naar voren te laten komen in mijn activiteiten. Op deze manier denk ik dat de activiteiten luchtiger worden en bied ik toch ruimte aan de kinderen om over verdriet te praten, zonder hier teveel de nadruk op te leggen. De emoties wil ik aankaarten aan de hand van verhalen die over conflicten gaan, waarbij verschillende emoties voorkomen.

Voor mijn activiteiten heb ik gekozen voor de methode 'Kinderen en omgaan met conflicten' (werkboek onderbouw). In deze methode staan verschillende verhalen verteld over conflicten die kinderen kunnen meemaken. Daarbij spelen emoties een belangrijke rol. De volgende vragen staan centraal bij iedere activiteit:

- ✓ Hoe zou jij je voelen als dit bij jou gebeurt?
- ✓ Hoe zou je deze situatie oplossen?
- ✓ Wat zou God hiervan vinden?

De algemene doelen zijn:

De leerlingen leren verschillende emoties te herkennen en kunnen deze benoemen.

De leerlingen leren praten over hun gevoelens.

De leerlingen kunnen benoemen welke emotie bij een verhaal past.

Beginsituatie:

De kinderen uit groep 1/2 zijn gewend om verhalen na te moeten vertellen, maar zijn het niet gewend om over emoties te praten die in het verhaal naar voren komen. Over conflicten wordt alleen in de klas gesproken als er één is voorgevallen. Ze hebben dus weinig met de hele klas stilgestaan bij conflicten uit verhalen.

Iedere activiteit start steeds met dezelfde inleiding, namelijk met het voorlezen van het verhaal. De verdieping wordt steeds op een andere manier ingevuld, zodat de betrokkenheid groot blijft bij de kinderen.

Activiteit 1: Verhaal naspelen

Doel:

De leerlingen kunnen benoemen welke emoties in dit verhaal voorkomen.
De leerlingen kunnen een oplossing bedenken voor het conflict.

Materialen:

- ✓ Verhaal 'Zeerovers' uit methode 'Kinderen en conflicten' (bijlage 1)

Organisatie:

De kinderen zitten in een kring. Het verhaal wordt in de kring nagespeeld.

Beginsituatie:

De kinderen uit groep 1/2 zijn gewend om verhalen na te moeten vertellen, maar zijn het niet gewend om over emoties te praten die in het verhaal naar voren komen. Over conflicten wordt alleen in de klas gesproken als er één is voorgevallen. Ze hebben dus weinig met de hele klas stilgestaan bij conflicten uit verhalen. Ze hebben al wel eens verhalen nagespeeld in de kring.

Lesinhoud:

Inleiding:

De leerkracht leest het verhaal voor en de kinderen luisteren.

Verwerking:

Daarna gaat de leerkracht met de kinderen in gesprek over het verhaal, met vragen zoals:

- ✓ Wie is er nu eigenlijk boos?
- ✓ Wat willen de jongens? Wat willen de meisjes? Wat wil Tommy?
- ✓ Hoe kunnen ze dit oplossen?
- ✓ Wat zou God hiervan vinden?

Aan de hand van deze vragen wordt klassikaal een oplossing bedacht voor het conflict. Vervolgens kiest de leerkracht een aantal leerlingen uit die het verhaal mogen uitbeelden in het midden van de kring. Dit doen ze door te luisteren naar de leerkracht, die het verhaal nog eens voorleest.

Slot:

Tot slot wordt na het uitbeelden van het verhaal besproken met de kinderen of het ene goed bedachte oplossing was en waarom. Ook worden de emoties die in het verhaal naar voren komen nog nabesproken.

Reflectie:

Doelstellingen:

De doelstellingen zijn behaald. Kinderen waren in staat om emoties te benoemen die in het verhaal naar voren kwamen, namelijk boos en verdrietig. Ook konden ze klassikaal heel goed een oplossing bedenken voor het verhaal. Hun bedachte oplossing was namelijk dat ze samen met de juf erover moeten praten en sorry tegen elkaar moeten zeggen. Dat vind ik een goed bedachte oplossing. Ik heb hun hierin begeleid door steeds samen te vatten wat zij mij vertelden en daar een verhaal van te maken.

Terugblik op de les:

De kinderen waren enthousiast en deden goed mee. Ze waren betrokken en wilden heel graag het verhaal uitbeelden.

Ik merkte wel een verschil tussen de oudste en jongste kleuters. De jongste vinden het nog moeilijk om het verhaal uit te beelden, terwijl dat bij de oudste kleuters makkelijker gaat. Het benoemen van emoties ging voor de eerste keer best goed. Ze hebben een goed inlevingsvermogen en kunnen aangeven wat ze wel of niet prettig zouden vinden als het hen overkwam. Ze komen ook veel met eigen verhalen van wanneer ze bijvoorbeeld ook een keer boos of verdrietig waren.

Activiteit 2: Emotie kiezen

Doel:

De leerlingen leren verschillende emoties herkennen en kunnen deze benoemen.
De leerlingen kunnen aangeven waarom ze voor een bepaalde emotie kiezen.

Materialen:

- ✓ Verhaal 'Poesjes' uit de methode 'kinderen en conflicten' (bijlage 1)
- ✓ Afbeeldingen met verschillende emoties erop

Organisatie:

De activiteit wordt in de speelzaal gehouden. De kinderen zitten tijdens het voorlezen op de gymbanken. Daarna lopen ze vrij rond in de speelzaal bij het kiezen van de emoties.

Beginsituatie:

De leerlingen van groep 1/2 waren vóór deze lessenserie gewend om alleen over conflicten te praten als ze daadwerkelijk gebeurd zijn, wat niet erg vaak is. Nu gaan ze steeds op andere manieren conflicten bekijken met de daarbij horende emoties.

Ze hebben de eerste les van deze lessenserie gehad. In de eerste les hebben ze een verhaal nagespeeld, nu gaan ze emoties kiezen die bij het verhaal passen.

Lesinhoud:

Inleiding:

De leerkracht leest het verhaal voor en de kinderen luisteren.

Verwerking:

Na het verhaal verteld de leerkracht dat er kaartjes op de grond liggen met steeds een andere emotie erop. De leerkracht laat deze zien en benoemt de bijbehorende emotie.

Dan gaat zij de volgende vragen stellen:

- ✓ Wat wil Liedje en wat wil Nesrin?
- ✓ Hoe kan dit weer goed komen?

Bij iedere vraag gaan de kinderen bij de emotie staan waarvan zij vinden dat die het beste bij die persoon uit het verhaal past. De leerkracht vraagt steeds waarom ze voor deze emotie hebben gekozen. Hierbij zijn er geen goede of slechte antwoorden.

Slot:

Nu de kinderen weten hoe iedere persoon uit het verhaal zich voelt, kunnen ze samen een oplossing bedenken voor het conflict.

Reflectie:

Doelstellingen:

De doelstelling dat de leerlingen verschillende emoties kunnen herkennen en benoemen is behaald, want toen de emotiekaartjes besproken werden gaven de leerlingen meteen het goede antwoord. Bij sommige kaartjes, zoals bang, duurde het wat langer voordat ze het antwoord wisten. Ik heb toen geholpen door met mijn mimiek het plaatje te versterken, waardoor het duidelijker werd voor de kinderen.

De doelstelling dat de leerlingen kunnen aangeven waarom ze voor een bepaalde emotie kiezen, is deels behaald. Oudste kleuters konden meestal wel goed uitleggen waarom ze voor een emotie hebben gekozen, 'want als het bij mij zou gebeuren, zou ik verdrietig zijn.' Voor sommige jongste kleuters was dit nog wat lastiger. Die gaven dan antwoorden als 'gewoon, dat denk ik'. Door te vragen hoe ze zich zouden voelen als het bij hen gebeurde, kwamen ze op betere antwoorden, net zoals de oudsten.

Terugblik op de les:

Sommige kinderen konden goed zelfstandig een emotie kiezen en vertellen waarom dit hun keuze was. Anderen kinderen liepen de rest achterna en als ik vroeg waarom ze voor die emotie gekozen hadden, wisten ze het niet. Typisch gedrag van kleuters, dat ze anderen imiteren. Ik zag dit vooral bij de jongste kleuters terug. Voor hen is het natuurlijk ook een stuk moeilijker, omdat ze een jaar jonger zijn en zich nog minder bewust zijn van hun gevoelens.

Activiteit 3: Kringgesprek

Doel:

De leerlingen leren praten over hun gevoelens.

De leerlingen kunnen een oplossing bedenken voor het conflict.

Materialen:

- ✓ Verhaal 'Zieken' uit de methode 'kinderen en conflicten' (bijlage 1)

Organisatie:

De kinderen zitten in een kring.

Beginsituatie:

De leerlingen van groep 1/2 waren vóór deze lessenserie gewend om alleen over conflicten te praten als ze daadwerkelijk gebeurd zijn, wat niet erg vaak is. Nu gaan ze steeds op andere manieren conflicten bekijken met de daarbij horende emoties.

Ze hebben al twee lessen van deze lessenserie gehad. Daarbij hebben ze een verhaal nagespeeld en emoties moeten kiezen bij een verhaal. Nu gaan we hiermee verder door een kringgesprek te houden over een conflict.

Lesinhoud:

Inleiding:

De leerkracht leest het verhaal voor en de kinderen luisteren.

Verwerking:

Na het voorgelezen verhaal, gaat de leerkracht daarover in gesprek met de kinderen. De volgende vragen komen aan bod:

- ✓ Wat wil Reinder en wat wil Nesrin?
- ✓ Hoe kunnen ze dit oplossen?

slot:

Na al deze vragen klassikaal beantwoord te hebben, komen we samen tot een oplossing voor het conflict.

Reflectie:

Doelstellingen:

De leerlingen kunnen steeds beter over gevoelens praten. Ik merk dat ze echt een goed inlevingsgevoel hebben en daardoor ook goed kunnen verwoorden waarom iemand zich op dat moment zo voelt. Als een kind nog niet kan aangeven welke emotie van toepassing is, geef ik ze een paar opties, bijvoorbeeld: zou hij verdrietig, boos of blij zijn? Op deze manier komen de kinderen beter op verhaal. De doelstelling is dus behaald.

Ook de doelstelling van het bedenken van oplossingen voor conflicten is behaald. De meeste kinderen zijn in staat om een oplossing te geven voor een conflict. Vaak pakken ze dan terug naar de regels die wij in de klas hebben.

Terugblik op de les:

Met zo'n kringgesprek moet ik ervoor waken dat het niet te lang duurt. Het moet kort en krachtig zijn. Zeven vragen zijn daarom ook zeker genoeg, want anders raakt de spanningsboog bij de kinderen op. Ik merkte dat er een aantal kinderen heel erg betrokken waren en het liefste antwoord gaven op alle vragen. Maar ik merkte ook bij een aantal kinderen dat ze afhaakten. Ik denk omdat de activiteit in zijn totaliteit net iets te lang duurde, namelijk ongeveer 20/25 min. Dit moet de volgende keer niet langer dan een kwartier zijn.

Activiteit 4: Emoties tekenen

Doel:

De leerlingen kunnen een emotie op hun eigen manier weergeven.
De leerlingen kunnen benoemen welke emotie bij een verhaal past.

Materialen:

- ✓ Verhaal 'Klimrek' uit de methode 'kinderen en conflicten'
- ✓ Wit A4 papier
- ✓ Potloden en kleurpotloden

Organisatie:

Bij het voorlezen en het bekijken van de tekeningen zitten de kinderen in de kring. Tijdens het tekenen zitten ze aan de tafels te werken.

Beginsituatie:

De leerlingen van groep 1/2 waren vóór deze lessenserie gewend om alleen over conflicten te praten als ze daadwerkelijk gebeurd zijn, wat niet erg vaak is. Nu gaan ze steeds op andere manieren conflicten bekijken met de daarbij horende emoties.

Ze hebben al drie lessen van deze lessenserie gehad. Daarbij hebben ze een verhaal nagespeeld, emoties moeten kiezen bij een verhaal en een kringgesprek over een conflict gehad. Nu gaan de kinderen na het horen van een verhaal de emotie tekenen die bij hun het sterkst aanwezig is, na het horen van het verhaal.

Lesinhoud:

Inleiding:

De leerkracht leest het verhaal voor en de kinderen luisteren.

Verwerking:

Na het voorgelezen verhaal gaan de kinderen aan een tafel zitten en pakken de potloden en kleurpotloden. Ze krijgen een wit A4 papier waarop ze mogen tekenen hoe zij zich voelen nadat ze dit verhaal hebben gehoord. Word je door het verhaal boos of juist blij?

Slot:

Als afsluiting van de activiteit laten een paar kinderen hun tekening zien. De kinderen vertellen welke emotie ze hebben getekend en waarom ze daarvoor gekozen hebben.

Reflectie:

Doelstellingen:

De doelstelling dat de leerlingen een emotie op hun eigen manier kunnen weergeven is zeker behaald. Iedereen had nagedacht over wat ze zouden tekenen en konden ook uitleggen waarom ze dat zo gedaan hadden. Sommige kinderen vonden het lastig om te starten. Door vragen te stellen als: hoe zou jij je voelen als jij was? werden ze op gang geholpen en kwamen uiteindelijk met prachtige tekeningen.

Het benoemen van de juiste emoties bij het verhaal gaat nu bij iedereen goed. Ze kunnen nu beter dan eerst uitleggen waarom ze dat vinden. Sommige jongste kleuters vinden het nog wel lastig, maar als je ze helpt door vragen te stellen, komen ze er wel aan uit.

Terugblik op de les:

Een goede afsluiter van de reeks activiteiten! De kinderen waren enthousiast en gingen op ieders eigen manier aan de slag met de opdracht. Deze activiteit is in de praktijk in twee stukken verdeeld. Na het voorlezen hebben de kinderen de tekening gemaakt. Als ze klaar waren, mochten ze een ander werkje van het planbord kiezen. Op het einde van de ochtend mochten een paar kinderen in de kring hun werk laten zien. Zo had iedereen genoeg tijd om zijn of haar werk af te maken en hoefde er niemand te wachten. Ook voor de spanningsboog was dit een goede keuze.

Hoofdstuk 5: Reflectie onderzoek

Wat heb je ontdekt over je onderzoeksvraag in theorie en praktijk?

Dit onderzoek heeft mij een beter beeld gegeven over hoe ik met rouwende kinderen om moet gaan en hoe ik met de daarbij horende emoties moet omgaan.

De theorie geeft aan dat een leerkracht het volgende moet doen als een kind in een rouwproces zit:

- ✓ Tijd om te praten.
- ✓ Een vertrouwensrelatie waarin het kind wordt gehoord en gesteund.
- ✓ Begrip als het kind verstrooid of stil is of moet huilen.
- ✓ Een gevoel van waardering en 'normaal' te zijn als het kind zich geïsoleerd en anders voelt.
- ✓ Praktische steun, bijvoorbeeld bij leermoeilijkheden. (Herbert, 1999).

Ik heb ervoor gekozen om mijn activiteiten over emoties te laten gaan en niet over het rouwen, waar toch mijn theorie over gaat. Ik vond het onderwerp anders te zwaar worden voor kleuters. Dat wil niet zeggen dat ik niets uit de theorie heb gehaald voor mij als leerkracht later. Als ik in de toekomst een situatie meemaak met een rouwend kind, weet ik nu hoe een kind ongeveer kan reageren op dingen en hoe ik daar weer op kan inspelen. Het belangrijkste vind ik dat je tijd neemt om naar het kind te luisteren, zodat hij zijn verhaal kwijt kan en zich begrepen voelt. Als het kind namelijk ergens mee zit, komt hij wel naar jou toe om het erover te hebben. De leerkracht moet dus vooral niet gaan pushen om erover te praten, maar laat dat hangen aan de initiatieven van het kind. Niet alleen tijdens een rouwproces, maar het hele jaar door vind ik het belangrijk dat een kind uit mijn klas zich gehoord en begrepen voelt, dus regelmatig een praatje met de kinderen maken vind ik belangrijk.

Door de gegeven activiteiten heb ik geleerd dat jonge kinderen al best goed over hun gevoelens kunnen praten. Zolang de leerkracht de juiste vragen stelt en het kind de tijd geeft en steun biedt om te praten, zijn ze prima in staat om hun gevoelens onder woorden te brengen. Dat vind ik belangrijk, want zo weet een kind en de leerkracht altijd hoe iemand zich voelt.

Wat heeft dit onderzoek je geleerd over jezelf in de rol van leraar?

Dit onderzoek heeft mij geleerd dat het belangrijk is om interesse te tonen naar kinderen toe en ze de ruimte te laten geven om dingen te vertellen. Op deze manier krijg je een vertrouwensband met de kinderen en zo voelen ze zich veilig bij jou. Daarom hecht ik nu ook meer waarde aan kringgesprekken. Als een leerkracht daar iedere dag even tijd voor vrijmaakt, heb je een betere band met de kinderen uit je klas.

Dit onderzoek heeft me daarnaast laten inzien dat het positief benaderen ook erg belangrijk is. Als je dat doet, zijn de kinderen ook makkelijker open over hun gevoelens en emoties. Dat positief benaderen deed ik al wel als leerkracht, maar ik denk dat ik dat nog veel beter kan inzetten.

Wat betekent dit voor je verdere handelen?

Dit betekent dat ik in de toekomst als leraar kinderen meer positief wil benaderen door bijvoorbeeld complimentjes te geven. Ik deed dit al wel, maar ik heb het gevoel dat ik dit meer moet gaan doen om de band met de kinderen nog beter te maken dan dat hij al is. Daarnaast wil ik interesse blijven tonen in alle kinderen door kringgesprekken te houden. Of door af en toe één op één te kletsen met ze. Ik ben van mening dat dit goed is voor het vertrouwen onderling.

Wat betekent dit voor de keuze van de katholieke levensbeschouwelijke richting?

Ik denk dat dit betekent dat ik een gedachte van God meeneem in mijn onderwijs, namelijk dat alle mensen van hun eigen uit goede mensen zijn. De gedachte van positief benaderen stamt uit deze gedachte van God. Dit is ook een gedachte waarin ik graag wil geloven, maar nog niet altijd doe. Iedereen maakt wel eens fouten, maar dat maakt hen niet meteen een slecht persoon. Als ik deze

gedachte in mijn hoofd houd en mijn onderwijs erop afstem, denk ik dat ik een betere leerkracht wordt.

Hoe heb je aan de doelen gewerkt en hoe heb je ze bereikt?

Mijn leerdoelen op levensbeschouwelijk vlak waren:

1. Ik wil erachter komen wat mij als leraar drijft om te handelen zoals ik handel.
2. Ik wil leren hoe ik levensbeschouwing op een interessante manier kan aanbieden aan de leerlingen, zodat de betrokkenheid vergroot gaat worden.

Aan mijn eerste doel heb ik vooral gewerkt door dit onderzoek te schrijven en voornamelijk de reflectie van wie ik ben als leraar. Ik ben erachter gekomen dat ik een lieve en rustige leerkracht ben die veiligheid en vertrouwen in de klas op nummer één heeft staan. Ik vind het belangrijk dat kinderen vertrouwen in zichzelf en ook in mij hebben, want dat is de basis om jezelf te ontwikkelen. Zonder die basis zullen ze ook niets van mij leren. Mijn handelen stem ik hierop af door interesse te tonen in de kinderen en een luisterend oor te bieden, maar ook door regels te stellen en te waarborgen.

Ik heb aan mijn tweede doel gewerkt door de activiteiten van mijn onderzoek aan te bieden. De activiteiten gingen over gevoelens en emoties, maar ook over hoe de kinderen om moeten gaan met conflicten. Op die manier krijgen de kinderen ook iets mee over normen en waarden en welke dan bij het katholieke geloof zouden passen. Hiermee werd de betrokkenheid inderdaad groter bij de kinderen. Dit zag ik terug in hun enthousiasme en hun interesse in het geloof. Vooral rond de kerstperiode was te interesse gewekt in Jezus en God en kreeg ik vragen als: 'Heeft Jezus echt bestaan?'

Literatuurlijst

De Schepper, J., e.a., (2004). *Levensbeschouwing ontwikkelen: Didactiek voor godsdienst/levensbeschouwing in het primair onderwijs*. Hilversum: Kwintessens Uitgevers.

De Schepper, J. (2006). *Wat Christenen Geloven*. (4th ed.). Wommelgem: Uitgeverij Lannoo.

Eykman, K., Bouman, B. (1979) *Woord voor woord: Kinderbijbel, het nieuwe testament*. Ede: Zomer & Keuning.

Herbert, M. (1999). *Verliesverwerking en stervensbegeleiding bij kinderen*. Baarn: Intro.

<http://www.bijbeluitleg.nl/bijbelstudierichtlijnen.html> (geraadpleegd op 31-10-2012)

<http://nl.bertha-dudde.org/index.php?id=56&action=displaySingle&knr=4602&cHash=9f49a2e45c10dfbf82760115b886f863> (geraadpleegd op 08-01-2013)

Kübler-Ross, E & Kessler, D. (2006). *Over rouw: de zin van de vijf stadia van rouwverwerking*. Amsterdam: Anthos uitgevers.

Van den Berg, B., Van Steenis, A., De Valk, J. (2009). *Geloof je het zelf?!: Levensbeschouwelijk leren in het primair onderwijs*. Bussem: Coutinho uitgeverij.

Van Remundt, J., Deen, S. (2011). *Verhalen die ertoe doen: een blauwdruk voor levensbeschouwelijke communicatie in het onderwijs*. Zutphen: Eburon

Bijlagen: Verhalen

Verhaal activiteit 1: Zeerovers

II.2.5 Voorleesverhaal 'Zeerovers'

'Er komt storm, dat kan niet anders,' zegt juffrouw Joke. 'Wat zijn jullie wild vandaag!' Zij zit op het schoolplein en de hele groep is druk aan het spelen.

Tommy hoort niet wat de juf zegt. Hij ligt languit op de grond en hij huult... Nee, hij huult niet, hij brult. 'Au... auw auw auw...'

Daar is de juf al bij hem. 'Waar doet het zeer? Laat eens kijken. O, het is je knie... hij bloedt.' Tommy begint nog harder te schreeuwen. De hele groep komt kijken.

'Nou Tom,' zegt de juf, 'daar was bijna je been eraf. Maar ik denk dat we het met een pleister nog wel kunnen redden. Houd jij even je knie vast, zo... recht houden hoor.'

Tommy zit heel stil met zijn knie. Het bloeden houdt al op. Bijna was zijn been eraf geweest. Dan zou hij met een houten been moeten lopen, bedenkt hij. Dan was hij net een zeerover.

De juf knipt een heel grote pleister af. Je kunt goed zien hoe erg gewond Tommy is.

'Je ziet wat er van dat wilde spelen komt,' zegt de juf, 'Verzin nu eens wat rustigers.'

'Kom,' zegt Tommy tegen Reinder. 'We gaan een schip maken, een zeeroversschip.'

Van de planken en de plastic blokken bouwen ze een boot. Ook andere jongens komen meehelpen. Het moet een heel groot schip worden. Ze hebben alle planken nodig. Ook de plank waar een wip van gemaakt is.

'Ga eens van de wip af,' zegt Pieter tegen Liedje en Nesrin, 'we hebben de plank nodig voor ons zeeroversschip.'

'Blijf eraf!' gilt Nesrin. 'Wij hadden hem het eerst.'

'Kom maar,' zegt Reinder, 'meisjes snappen er toch niets van. We maken wel een andere loopplank. En kijk eens, deze grote band is het stuurwiel.'

Het wordt echt een prachtig schip. Liedje en Nesrin willen ook wel meedoen. Ze houden op met wippen en ze dragen de plank van de wip naar het schip.

'Jullie mogen hem wel hebben, we hoeven niet meer op de wip. Wij worden ook zeerovers.'

'Meisjes zijn geen zeerovers,' zegt Reinder, 'dat bestaat niet.'

'Tuurlijk wel,' zegt Nesrin. Ze stapt in het schip en gaat op het stuurwiel zitten. Liedje komt er voorzichtig bij.

'Erult!' roept Reinder. 'Jullie verpesten alles. Ga van het stuurwiel af.'

Pieter en Mehmet duwen Liedje uit het schip. Maar Nesrin trekt haar terug aan haar arm. 'Hier blijven, Liedje. Zij hebben onze wipplank, nou mogen wij ook meedoen.'

'We hoeven die stomme plank niet meer,' zegt Reinder. 'Ga maar weer wippen.' En hij begint ook aan Liedje te trekken. Pieter en Mehmet helpen mee. Nesrin houdt Liedje ook stevig vast.

'Laat los!' roept Liedje. 'Ik kan zelf wel lopen.' Maar ze horen haar niet. Nesrin gilt: 'Hier blijven!' en de jongens roepen: 'Erult, erult!'

Tommy denkt snel na. Hij wil niet dat de juf erbij komt. Die houdt niet van ruzie. Misschien stuurt ze dan wel iedereen uit het schip. Hij ziet juffrouw Joke al naar het schip toe lopen.

'Stop!' roept Tommy opeens heel hard. 'Ik ben hier de kapitein!'

De kapitein, die is de baas. De jongens laten Liedje los. Nesrin houdt haar nog vast, maar ze gilt niet meer. Juffrouw Joke blijft staan. Wat zal de kapitein doen?

GROEPSGESPREK

U zegt: 'Dit is een behoorlijke ruzie. Er wordt gevochten en geschreeuwd.'

U laat de kinderen de tekening bij het verhaal bekijken (kopieerblad 8).

Suggesties voor vragen

- 1 Wie is er nu eigenlijk boos?
- 2 Wat willen de jongens?
Wat willen de meisjes?
Wat wil Tommy?
- 3 Hoe kunnen ze dit oplossen?
 - Wat kunnen de jongens doen?
 - Wat kunnen de meisjes doen?
 - Wat kan Tommy doen?
- 4 Dus jullie zeggen... (samenvatting van de oplossing die de groep heeft bedacht)
- 5 Nu eens kijken hoe het verderging met de zeerovers in de groep van juffrouw Joke.

'Nesrin, je zit op het stuurwiel,' zegt kapitein Tommy. 'Als je een zeerover wil zijn, moet je niet zo stom doen.'

Nesrin staat vlug op. Ze wil graag een slimme zeerover zijn.

Liedje wrijft over haar arm. Hij zit er nog aan, gelukkig. 'Jullie zijn zelf stomme zeerovers,' zegt ze. 'Jullie weten niet eens waar de schat ligt. Maar wij wel, hè Nesrin?'

Een schat, natuurlijk, ze moeten een schat zoeken.

'Mannen!' roept de kapitein. 'Nesrin en Liedje gaan ons wijzen waar de schat ligt. Alle hens aan dek.' Maar dan klappt de juf in haar handen. Het is tijd. Alles moet opgeruimd worden, ook het piratenschip. Als ze naar binnen gaan, vraagt Tommy aan Liedje: 'Waar is de schat dan?'

'Heel diep in de zandbak,' zegt Liedje, 'daar moet je maar eens gaan graven.'

Verhaal activiteit 2: Poesjes

II.2.6 Voorleesverhaal 'Poesjes'

'Onze poes heeft jonkies,' vertelt Liedje. 'Eerst zaten ze in haar buik en nu zijn ze geboren.'
De kinderen zitten in de kring. Zafer, het nieuwe jongetje, is er ook bij. Zijn moeder heeft hem vanmorgen gebracht en vandaag mag hij de hele dag blijven. Hij zit naast Nesrin. Die kan hem in het Turks vertellen wat de kinderen zeggen, want Zafer verstaat nog niet veel Nederlands.

Liedje vertelt nog meer over de poesjes: 'Het zijn er zes. Als ze groot zijn, geven we ze weg, zegt mijn moeder.'

'Dan wil ik er wel een,' zegt Nesrin.

'Ik ook!' roept Pieter.

'En ik! En ik ook!' Een heleboel kinderen willen wel een klein poesje.

'Als je dat echt wilt, moet je het eerst thuis vragen,' zegt juffrouw Joke. 'Maar de poesjes zijn nu nog veel te klein. Ze moeten nog bij de moederpoes blijven. Weet je wat, Liedje, vraag jij maar aan je moeder wanneer ze de poesjes weg wil geven.'

En kijk nu eens even hier in de kring. Hier zitten een paar kinderen die ook iets weg willen geven. Kijk Zafer, Mehmet heeft voor jou een mooie auto geschilderd. Geef je schilderij maar, Mehmet, en zeg tegen Zafer: 'Welkom in onze groep.'

Zafer vindt de auto mooi. En dan komen er nog meer welkom-cadeautjes. Roosje heeft een doosje gemaakt voor Zafer. Daar kan hij mooie steentjes in bewaren. Van Tommy krijgt hij een gouden sticker, van Ibtisam de ster die ze op school gemaakt heeft en van Reinder een tekening van een clown. Zafer heeft zijn handen vol.

Tommy helpt hem bij het dragen, want nu gaat iedereen weer naar zijn eigen tafelgroep. De

groep van Liedje gaat tekenen. Liedje werkt heel hard, haar tong komt uit haar mond. Ze had nog geen welkom-cadeautje voor Zafer en ze wil hem deze tekening geven. Algaan is ze klaar.

'Kijk,' zegt ze tegen Nesrin, 'dit is de moederpoes.'

'Ik zie geen jonkies,' zegt Nesrin.

'Nee, natuurlijk niet,' zegt Liedje, 'die liggen onder de grote poes, anders worden ze koud.'

'Worden de kleine poesjes dan niet helemaal plat, als de grote poes op ze ligt?' vraagt Ibtisam.

'Nee hoor,' weet Liedje, 'de grote poes is heel zacht.' Ze tekent nog meer zachte haartjes op de rug van de grote poes.

'Laat nog eens kijken, die poes,' zegt Nesrin. Liedje geeft haar de tekening. 'Kijk,' zegt Nesrin, 'je kunt de kleine poesjes er best nog bij tekenen.' En ze begint zelf alvast.

'Blijf af,' zegt Liedje, 'je verknoeit hem helemaal.'

'Juist niet,' zegt Nesrin, 'ik maak hem veel mooier. Moet je zien wat een lief klein poesje dit wordt.'

'Niet doen!' Liedje wil haar tekening terugpakken, maar Nesrin laat niet los.

'Hou op!' roept Liedje en ze trekt aan het papier. Kraakkk... gaat het dan en de tekening scheurt doormidden.

'Och,' zegt Ibtisam, 'wat zonde!' Ja, dat is wel erg, nu is de mooie moederpoes dwars doormidden gescheurd.

'Kijk nou wat je gedaan hebt!' Liedje huilt bijna.

GROEPSGESPREKJE

U zegt: 'Ach, wat is Liedje verdrietig. Wat is er gebeurd?'

U laat de kinderen de tekening bij het verhaal bekijken (kopieerblad 9).

Suggesties voor vragen

1 Wat wil Liedje?

Wat wil Nesrin?

2 Hoe kan dit weer goed komen?

- Wat kan Liedje doen?

- Wat kan Nesrin doen?

- Kan iemand anders wat doen? Ibtisam bijvoorbeeld?

3 Dus jullie vinden... (samenvatting van de oplossing die de groep heeft bedacht)

4 Zullen we eens kijken hoe het verderging met Liedje en Nesrin?

Nesrin kijkt sip naar de tekening, die nu kapot is. 'Ik wou hem niet scheuren. Ik wou er alleen de kleine poesjes bij tekenen, anders zie je niet eens dat het een moederpoes is.'

'Het was mijn tekening,' zegt Liedje. 'Nou heb ik weer niks om aan Zafer te geven.'

'Je mag mijn tekening wel hebben,' zegt Nesrin lief. 'Kijk, het is een huis, met een tuin.'

'Dan teken ik er hier nog een poes bij,' zegt Liedje, 'dan kan Zafer toch zien hoe onze poes eruit ziet.' De poes wordt wel veel kleiner, maar Zafer vindt hem toch heel mooi, gelukkig.

Verhaal activiteit 3: Zieken

Voorleesverhaal 'Zieken'

'Ik kan knipogen,' zegt Tommy. 'kijk maar.' Roosje ziet het. Tommy knijpt één oog stijf dicht en met het andere kijkt hij door een kiertje.

'Ik kan scheel kijken,' zegt Reinder en hij trekt zo'n lelijk gezicht, dat Roosje verschrikt achteruit springt. Au, ze stoot haar rug tegen het winkelkarretje van de poppenhoek.

'Jij kan ook een gek gezicht trekken,' lacht Tommy.

Maar Roosje lacht niet, haar rug doet pijn.

'Doet het zeer?' vraagt Tommy. 'Kom maar bij de dokter', en hij wrijft over haar ribben. Dan lacht Roosje alweer.

'Ja, laten we dokterje spelen,' zegt Reinder. 'De poppenhoek is het ziekenhuis en Roosje is de zuster en wij zijn de dokters.'

'Of ik ben de dokter en jullie zijn de verplegers,' zegt Roosje. 'Er zijn veel te veel poppen voor één verpleegster. Een heleboel kinderen hebben vandaag hun pop mee naar school genomen.'

'Nee, ik wil dokter zijn,' zegt Reinder.

'Oké,' zegt Tommy. 'Jij bent de dokter en Roosje en ik zorgen voor de zieken.'

De dokter moet nog even wachten. Eerst moeten de zieken goed in bed liggen. Dat is nog een heel karwei. Er zijn niet genoeg bedden voor alle poppen. Roosje en Tommy zijn er druk mee. De dokter gaat ook maar helpen.

'De winkelkar is een mooie wieg voor de baby's,' bedenkt hij. 'Doen de dieren ook mee?'

'Ja, natuurlijk,' zegt Roosje. 'De beesten liggen ook in het ziekenhuis. Moet je zien hoe ziek ze eruitzien.'

Verpleger Tommy heeft voor de poppen een heel

groot bed gemaakt. Zuster Roosje heeft alle dieren netjes naast elkaar op de grond gelegd. In de wieg liggen drie babypopjes. Wat een zieken! Het hele ziekenhuis is vol.

'Welke zieke moet ik opereren?' vraagt dokter Reinder.

'Ik denk dit oude konijn. Kijk eens, zijn buik is helemaal dik. Hij heeft vergiftige paddestoelen gegeten.' Ja, dat ziet er niet best uit.

'Geef de schaar maar,' zegt de dokter. 'Dan zal ik hem gauw weer beter maken.'

'Je moet ook een naald hebben,' bedenkt Tommy. 'Dan kunnen we hem weer dichtnaalen. In de naaidsols ligt wel mooi draad, wit of zwart.' Roosje gaat de schaar pakken en Tommy haalt naald en draad.

'Je moet wel voorzichtig doen, hoor,' zegt Roosje. 'Het konijn is van Nesrin.' Ze legt het konijn op de strijklank. Dat is de tafel voor het opereren.

'Natuurlijk ben ik voorzichtig,' zegt Reinder. 'Ik ben toch een dokter.' Hij steekt de schaar in de konijnenbuik. Knip, knip, doet hij.

'Niet zo'n groot gat,' zegt Tommy.

'Anders kan ik er niet bij,' zegt de dokter. 'Hij is erg ziek, hoor.'

'O, mijn konijn!' horen ze opeens. Het is Nesrin. Ze ziet wat er in het ziekenhuis gebeurt en ze grist het konijn onder de schaar vandaan. 'Kijk nou eens wat je gedaan hebt! Zo'n groot gat in mijn mooie konijn.'

'Hij was ziek,' legt Roosje uit. 'Er zaten vergiftige paddestoelen in zijn buik.'

'Helemaal niet,' zegt Nesrin. 'Hij kan geeneens eten; zijn bek kan niet open.'

O wee, wat heeft de dokter zich vergist!

'Geef maar hier,' zegt Reinder, 'dan zal ik hem

dichtnaalen. Zo gaat hij dood.'

Maar Nesrin laat het konijn niet los. 'Blijf eraf, het is mijn konijn. Ik wil hem zelf maken.'

'Dat kan je helemaal niet,' zegt Reinder. 'Ik ben de dokter. Geef nou maar.'

Maar Nesrin zegt: 'Je blijft van mijn konijn af. Geef hier die naald.'

GROEPSGESPREKJE

U zegt: 'Tja, Nesrin is heel verdrietig en boos. Hoe komt dat?'

U laat de kinderen de tekening bij het verhaal bekijken (kopieerblad 10).

Suggesties voor vragen

- 1 Wat wil Reinder doen?
Wat wil Nesrin?
- 2 Hoe kunnen ze dit oplossen?
 - Wat kan Nesrin doen?
 - Wat kan Reinder doen?
 - Wat kan Tommy doen?
 - Wat kan Roosje doen?
- 3 Dus jullie vinden... (samenvatting van de oplossing die de groep heeft bedacht)
- 4 We zullen nu eens kijken hoe Nesrin en Reinder het opgelost hebben.

Dan zegt Tommy: 'Zijn buik is wel erg dik. Het stro puilt eruit. Je moet er maar wat uithalen, dan wordt hij wat dunner.'

'Dat doe ik wel,' zegt Reinder. 'houd jij hem maar vast, Nesrin.'

'Nee, ik doe het zelf,' zegt Nesrin. 'En Roosje mag hem vasthouden.' Ze pukt het stro uit de buik van het konijn.

'Niet te veel, hoor,' waarschuwt Roosje. 'Nou is hij al een stuk dunner. Je kunt hem nu ook beter dichtnaalen. Zullen we vragen of juffrouw Joke het doet? Die kan het vast heel mooi.' Dat is een goed idee.

'En weet je, Nesrin,' zegt Tommy, 'dan heb je een konijn met een litteken op zijn buik. Net echt.' Samen stappen ze naar de juf.

Verhaal activiteit 4: Klimrek

II.2.8 Voorleesverhaal 'Klimrek'

'Nou zit je op het klimrek, Zafer,' zegt Roosje trots. 'Hoog, hè?'

Zafer zegt niets. Hij houdt zich stevig vast en hij kijkt voorzichtig naar beneden.

'Nou weer eraf,' zegt Roosje. Zij is niet bang om te klimmen. Ze durft ook aan de stang te hangen. Ze zwaait heen en weer en... plof! daar springt ze op de grond. In een wipje is ze ook weer boven. Zafer zit nog steeds heel stil en Roosje gaat bij hem zitten. Je kunt ver kijken, als je zo hoog op het klimrek zit. Juffrouw Joke is aan de andere

kant van de speelplaats en de kinderen zijn allemaal aan het spelen. Daar komt Tommy het klimrek opgeklauterd.

'Hol,' zegt hij tegen Zafer en Roosje, 'zullen we een hut maken van het klimrek? Dan nemen we de grote doeken uit het schuurtje. Kom op.'

'Best,' zegt Roosje. Tommy is alweer beneden en Roosje gaat achter hem aan. Nu moet Zafer er ook af. Hoe zal hij dat doen? Eerst een hand op de andere stang... Maar dan moet hij deze stang loslaten. Dat gaat niet, hij zit veel te hoog.

Daar zijn Tommy en Roosje weer. Ze dragen een hele stapel kleden. Nesrin is er nu ook bij.

'Kom op, Zafer!' roept ze. 'Eerst moet het kleed over het klimrek.'

'Ik durf er niet af,' zegt Zafer met een klein stemmetje.

Roosje is alweer bij hem. 'Kom maar,' zegt ze en ze pakt zijn arm.

Maar Zafer durft echt niet. Het lijkt wel of zijn handen aan de stang vastzitten.

Nesrin klimt ook naar boven. 'Kom op,' zegt ze, 'het is helemaal niet hoog. Ik houd je wel vast. Zet je voet maar een stapje lager...'

Maar Zafer kan zijn voet ook niet meer verzetten. Hij zit doodstil.

Er komen nu nog meer kinderen bij het klimrek staan.

'Hup Zafer!' roept Reinder en de andere kinderen gaan ook roepen: 'Hup Zafer, hup Zafer.'

Maar het helpt niet. Zafer zit daar maar. Kan hij er nu nooit meer af?

Gelukkig, daar is de juf. Ze pakt Zafer om zijn middel en tilt hem met een zwaai op de grond.

'Klim volgende keer nog maar niet helemaal tot bovenaan,' zegt ze. 'Je leert het heus wel.'

Zafer staat nog te bibberen.

'Vooruit kinderen,' zegt de juf. 'Ga nu maar weer zelf spelen.'

Nesrin en Tommy klimmen op het rek, met in één hand het grote kleed. Maar Pieter en Reinder gaan niet zelf spelen.

'Wat ben jij een schijterd,' zegt Pieter tegen Zafer. 'Durf je niet eens op zo'n stom klimreke?' Daar moet Reinder om lachen.

'Hou op!' zegt Roosje en ze geeft Pieter een zet. 'Laat hem met rust.'

Oei, dat was een harde duw. Pieter struikelt en hij valt met zijn hoofd tegen het klimrek aan.

'Au, rotmeid!' roept hij boos en hij rent op Roosje af. Met zijn vuist wil hij Roosje een harde stomp geven...

GROEPSGESPREKJE

U zegt: 'Het lijkt wel of dit vechten gaat worden. Wat is er gebeurd?'

U laat de kinderen de tekening bij het verhaal bekijken (kopieerblad 11).

Suggesties voor vragen

- 1 Waarom is Roosje boos?
Waarom is Pieter boos?
Wie hebben er nog meer mee te maken?
- 2 Wat wil Roosje?
Wat wil Pieter?
- 3 Hoe kunnen ze deze ruzie oplossen?
 - Wat kan Roosje doen?
 - Wat kan Pieter doen?
 - Wat kan Zafer doen?
 - Wat kan Reinder doen?
- 4 Dus jullie vinden... (samenvatting van de oplossing die de groep heeft bedacht)
- 5 Hoe hebben Roosje en Pieter een eind aan hun ruzie gemaakt? Luister maar...

Opeens gaat Zafer tussen Pieter en Roosje in staan. Hij pakt de vuist van Pieter en geeft er snel een kusje op.

'Wat doe je nou?' Pieter kijkt naar zijn vuist. Waarom geeft Zafer daar een kus op? Hij kijkt naar Zafer. Die zegt: 'Niet boos zijn.'

Nee, Pieter kan niet meer boos zijn. Zijn vuist is ook geen vuist meer, maar gewoon weer een hand. Hij steekt de hand in zijn broekzak en hij kijkt naar Reinder. Reinder lacht. Wat een grappig joch, die Zafer.

'Plaag hem maar niet meer, Pieter. Kom mee, dan gaan we weer met de kar.' En Reinder trekt Pieter mee.

Roosje pakt Zafers hand. 'Ik vind je lief,' zegt ze.

'Kom mee in de hut, hij is bijna klaar.'

Nesrin en Tommy maken het laatste gat dicht. Oei, wat is dat donker! Eng hoor. Maar Roosje is niet bang, want Zafer houdt haar hand stevig vast.